

ARAŞTIRMA - SAHA NOTLARI

Beş Sınır Kenti ve İşgücü Piyasalarında Değişim: 2011-2014

Kuvvet Lordoğlu^Y
Mustafa Aslan^{*}

Özet

Bu makale resmi işgücü verilerinin bir bölümünün beş sınır kenti üzerinden değerlendirilmesi ve bu illerde yapılan mülakatlara dayandırılmıştır. Burada amaçladığımız özellikle Suriye iç savaşının iş piyasaları üzerindeki etkilerini yansıtabilmek ve muhtemel sonuçları üzerinde bir değerlendirme yapmaktır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı yayınladığı genelge ile ikamet izni alan Suriye vatandaşlarının ikametleri sürelerince kısıtlayıcı bir değerlendirme olmadan çalışma izni alabileceklerini açıklamıştır. Özellikle Güney Doğu Anadolu bölgesinde diğer bölgelere göre daha yüksek olan işsizlik oranları düşünüldüğünde Suriyeli göçmenlerin iş piyasalarına dâhil olmaları mevcut yapıyı daha kırılgan hale getireceğini tahmin etmekteyiz. Bu, aynı zamanda bölge illerinde iş arayanlarla göçmenler arasında çatışmalara zemin hazırlama ihtimalini de güçlendirecektir. Özellikle mevcut ücret ve çalışma koşullarının olumsuzluğunun enformel bir ekonomi içinde daha da yükselmesi beklenebilir. Bu makale mevcut durum üzerinden iş piyasası koşullarının düzenlenmesine yönelik çalışmalara zemin hazırlayıcı bir arayış metni olarak düşünülmüştür.

Anahtar kelimeler: İç savaş; Suriyeli göçmenler; işgücü piyasası

Giriş

Bu kısa inceleme mevcut veri kaynaklarını dikkate alarak, aynı zamanda sahadaki veri kaynaklarını ve gözlemleri de göz önünde bulundurarak, 2011-2013 yılları arası sınır bölgesi beş kentin işgücü verileri üzerinden değişen durumu muhtemel sonuçları ile ele almayı hedeflemiştir.¹

Yapılan çalışma esas olarak belirli bir bölgeyi içine alan göç hareketinin, o bölge içinde işgücü piyasalarını nasıl etkilemekte olduğunu kavramaya çalışmaktadır. Bu piyasaların halen etkilenmekte oluşu ve henüz geniş çaplı bir düzenlemenin yapılmamış olması en önemli sorun alanlarından birini oluşturmaktadır. Çalışma söz konusu beş ilde konu ile ilgili kişilerin

^Y Kocaeli Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü öğretim üyesi. E-posta: klordoglu@gmail.com.

^{*} Mardin Artuklu Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü Kürt Dili ve Kültürü Bölümü ABD öğretim üyesi.

¹ İl bazında 2014 yılı verileri TÜİK tarafından henüz yayınlanmadığı için veriler içinde 2014 yılı bulunmamaktadır.

kanaatlerine ve sınırlı veri kaynaklarının incelenmesine dayanmaktadır. Bu bölgedeki beş ilde, Nisan 2015’de bölgedeki çeşitli kanaat önderleri ve STK temsilcileri ile iki araştırmacı toplam 36 derinlemesine görüşme yapmıştır. Ayrıca sınırlı sayıda göçmen işçi ile de nitel görüşme yapılmıştır. Bazı görüşmecilerin isimleri istekleri doğrultusunda saklı tutulmuştur. Saha çalışmasında özellikle kartopu yöntemi kullanılmıştır. Her ilde daha önce temas kurulan kaynak kişiler üzerinden hem Suriyeli göçmenler ile hem konu hakkında bilgi sahibi veya yetkili kişilere ulaşılmıştır. Bu yöntemin önemli avantajlarından biri de görüşülmek istenen kişiye bir referans (tanıdık) aracılığıyla ulaşıldığından belli bir güvenin oluşmasıdır. Bu yöntem araştırmacıya zamandan tasarruf etmesinde de yardımcı olmaktadır. Özellikle sahada kalınacak zaman sınırlı olduğunda kartopu yöntemi araştırmacıya hem kaynak kişilere ulaşmada kolaylık sağlamakta hem zamandan tasarruf yapmasına yardımcı olmaktadır.

Bu çalışmada esas alınan dönem, “Arap Baharı” adı verilen ve Tunus’ta başlayan siyasi hareketlerin komşumuz Suriye’ye kadar uzanan etkilerinden ötürü önemlidir. Suriye’deki iç çatışmaların fiilen 2011 Mart–Nisan aylarında başlamıştır. Doğal olarak bu çatışmaların komşusu olan ülkeler, diğer ülkelere göre daha erken bir dönemde göçmen sorunları ile karşı karşıya kalmıştır. Türkiye dışında bu sorundan en çok etkilenen Suriye’nin diğer komşu ülkeleri Ürdün, Lübnan ve kısmen Irak’tır².

Suriye’deki iç çatışmaların etkisiyle Türkiye işgücü piyasalarında oluşan değişimi daha net olarak gözlemek ve etkilerini kısmen de olsa takip edebilmek için çalışmayı belli bir bölge ile sınırlandırmayı planladık. Bu sınırlamayı Suriyeli göçmenlerin³ sayısal olarak en yoğun bulunduğu iller üzerinden yapmanın iki temel kolaylığı bulunmaktadır. Bunlardan biri bölgedeki bu illerin gelenlerin ülkelerine yakınlığı dolayısı ile kalmak için tercih edildiği iller olmasıdır. Nitekim yapılan birçok çalışma bu duruma işaret etmektedir. (Kirişçi 2014: 17; Çağaptay 2014: 3; Özerdem 2015: 1)⁴. Bu illerin bir diğer özelliği de sınıra komşu olmaları ve sınırın her iki tarafındaki insanlar arasında Birinci Dünya Savaşı öncesinden beri mevcut olan akrabalık ve aşiretsel ilişkilerin bulunmasıdır. Nitekim hatırlatmak gerekir ki savaştan önce mevcut olan bir sınır yoktu. Olan sınırlar yerleşim yeri veya aşiret sınırlarıydı. Siyasi olmayan bu sınırlar insanların çeşitli akrabalık (örn. evlilik) veya sosyo-ekonomik ilişkiler kurmalarında engel teşkil etmiyordu. Birinci Dünya Savaşı ardından çizilen sınır çizgileri her ne kadar bir takım güçlülere neden olduysa

² Bkz. UN, International Workshop on Syrians in Turkey: From Emergency Aid Policies to Integration Policies, April 2015, Ankara

³ Suriye’den gelenlerin literatürde farklı adlarla tanımlandığı görülmektedir. Mülteci, misafir, sığınmacı geçici koruma statüsü altındakiler vb. Bu metin içinde Suriye’den gelenleri genel bir tanım içinde “Göçmen” olarak adlandırmayı anlam açısından daha uygun bulduk.

⁴ Bu beş il ayrıca çatışma bölgesine yakınlığı, bu nedenle göç etme maliyetlerinin düşüklüğü ve sınır kapıları dışında kolay geçiş imkânı sunulması nedeni ile göçmenlere kolaylık sağlamaktadır.

da söz konusu ilişkiler varlıklarını sürdürdü. Bunun en çarpıcı kanıtı sınırın her iki tarafında kalan insanların birbirine kız alıp vermeye devam etmeleri olarak görülmektedir. Bu illerde aynı dilleri konuşan ve kültürel benzerlikleri olan bir nüfusun varlığı, Suriyeli göçmenlerin bir bölümü için diğer illere göre çekici olduğunu göstermektedir. Ayrıca coğrafi yakınlığın olası geri dönüşler için ciddi kolaylıklar sunduğu görülmektedir. Bu alanda yapılmış çalışmalar göç edilen ülke ile menşei ülke arasındaki mesafenin artmasının işgücü hareketliliğini azaltacak yönde etkili olduğunun açıklamaktadır (Zipf, 1946'dan aktaran Aktaş, 2015: 201)

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki Beş Sınır İli ve Son Dönem İşgücü Verileri⁵

Türkiye'nin Suriye ile sınırlarını oluşturan 911 km'lik alan üzerinde beş sınır ili bulunmaktadır. Gaziantep, Kilis, Şanlıurfa ve Mardin illerinin önemli bölümünün yerleşim birimleri bu sınır hattı üzerinde bulunmaktadır. Suriye ile komşu olan bu beş ilin toplam nüfusu 2013 yılı için 6 milyon 55 bin olarak görülmektedir (TÜİK, 2014). İçişleri Bakanlığı'nın Kasım 2014 verilerine göre bu illerdeki kayıtlı Suriyelilerin sayısı toplam 699 bin olarak gözükmektedir (ORSAM, 2015: 15). BM Mülteciler Yüksek Komiserliği 2014 verilerine göre "Türkiye'ye gelmiş Suriyeli mültecilerin % 83'ü bu illerde ikamet etmektedir. Bu verilere göre, Hatay'da 133.331 kişi (toplam nüfusun % 8.87'si), Kilis'te 75,762 kişi (toplam nüfusun % 59'u), Gaziantep'te 188.813 kişi (toplam nüfusun % 10.5'i) Şanlıurfa'da 177.577 kişi (toplam nüfusun % 9.85'i) ve Mardin'de 47.381 kişi (toplam nüfusun % 6.07'si) bulunmaktadır" (akt. Çağaptay, 2014: 3). Resmi olmayan verilere göre ise bu illerde kamplar da dâhil olmak üzere yaşayan Suriyelilerin sayısı 1 milyon ile 1.5 milyon arasında değişmektedir.⁶ Bu sayı beş ilin toplam nüfusunun resmi verilerine göre yüzde 11'i, resmi olmayan verilere göre ise yaklaşık olarak yüzde 16'sını oluşturmaktadır. Beş ilin dışında yaşayanlar ve kayıtsız olan Suriyeli göçmenleri dâhil ettiğimiz zaman resmi olmayan verilere göre Türkiye'de 2 milyon üzerinde Suriyeli olduğunu varsayabiliriz. Bunlardan kayıt dışı olanların önemli bir kısmı ekonomik koşulların daha iyi olduğu Türkiye'nin batı kentlerine göç ettikleri tahmin edilmektedir (Çağaptay, 2014: 1-2). Bu durumda Suriyeli göçmenlerin genel nüfusa oranı yüzde 2.5 düzeyine ulaşmış olmaktadır.⁷

⁵ Beş sınır iline ve istihdama ilişkin TÜİK verilerinin 2011-2013 arası kapsamına rağmen saha çalışmaları ve görüşmeler 2015 Nisan ayında yapıldığı için çalışmanın başlığı 2011-2014 arası olarak seçilmiştir.

⁶ Resmi olmayan veriler, saha çalışması sırasında bölgelerdeki İl göç idaresi, insani yardım yapan çeşitli STK'lardan ve diğer kaynaklardan alınan tahmini değerlere dayanmaktadır.

⁷ Beş il için gözükten Suriyeli göçmen sayılarının başka illere gidiş veya geri dönüşler nedeni ile hızlı bir değişiklik gösterdiği için kesin olabilecek verilere ulaşmanın mümkün olmadığını düşünüyoruz.

Tablo 1’de beş ilin işsizlik oranları görülmektedir. Bu oranlar, 2013 yılındaki Gaziantep ve Kilis hariç kalmak üzere, Türkiye işsizlik oranlarının üstünde seyretmektedir. Güneydoğu Anadolu bölgesinin geleneksel olarak işsizlik oranları diğer bölgelere göre daha yüksek oluşunun gerisinde bölgenin diğer bölgelere göre daha az yatırım alması ve bölgenin hâkim unsurun tarım sektörü olması, Gaziantep dışında hızlı göç vermesi gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Gaziantep ise bu bölgenin önemli bir sanayi kentidir.

Tablo 1: Beş il için işsizlik oranlarındaki değişim

Yıl	Gaziantep	Kilis	Şanlıurfa	Mardin	Hatay
2010	13.4	10.1	12.7	9.1	13.9
2011	14.4	12.6	8.0	12.3	12.7
2012	11.2	10.4	6.2	20.9	11.4
2013	6.9	7.7	16.3	20.6	12.2

Kaynak : TÜİK’in İl bazında işgücü göstergelerinden düzenlenmiştir.

Gaziantep beş sınır kenti arasında net göç oranı pozitif olan tek kenttir (TÜİK Nüfus ve Konut Araştırması, 2011). Ayrıca dikkat çeken bir diğer nokta Gaziantep 2000-2013 yılları arasında nüfus artış hızında diğer illere göre ilk sırada yer almasıdır (Ekovizyon, 2014: 29). Göç alması, yüksek nüfus artışına sahip olması ve buna karşılık istihdam oranının yüksek olması Gaziantep sanayi üretiminin niteliğinden kaynaklanmaktadır. Gaziantep aynı zamanda yüksek bir ihracat potansiyeline de sahip olan bir kenttir. Bunun dışında işgücüne katılım oranı ve istihdam oranı 2010 yılı sonrası yüksek seyretmektedir. İşsizlik oranı yüksek olan diğer iller arasında Şanlıurfa ve Mardin gelmektedir. Bu illerin yatırım teşvik sistemi içinde olmasına rağmen yeterli istihdamı yaratmadıkları anlaşılmaktadır (Çolak, 2015).

Tablo 2: Beş il için işgücüne katılma oranlarındaki değişim

Yıl	Gaziantep	Kilis	Şanlıurfa	Mardin	Hatay
2010	45,4	49,2	35,5	36,5	50,0
2011	43,4	45,3	34,9	34,1	49,7
2012	44,2	45,6	30,4	35,3	48,6
2013	46,8	44,5	38,7	37,4	45,9

Kaynak: TÜİK’in İl bazında işgücü göstergelerinden düzenlenmiştir.

Tablo 3: Beş il için istihdama katılma oranlarındaki değişim

Yıl	Gaziantep	Kilis	Şanlıurfa	Mardin	Hatay
2010	39,3	44,2	31,1	33,3	43,0
2011	37,2	39,6	32,1	29,9	43,4
2012	39,2	40,9	28,5	27,9	43,1
2013	43,6	41,1	32,4	29,7	40,3

Kaynak : TÜİK İl bazında işgücü göstergelerinden düzenlenmiştir.

İşgücüne katılım oranları bölgedeki beş ilde de Türkiye ortalamasının altındadır. şanlıurfa ve Mardin işgücüne katılma oranları en düşük iller arasında bulunmaktadır. Bu iller için tarımsal yapının ağırlıklı olması işgücü katılım oranının düşük kalmasında etkili olmaktadır. Beş ilde de istihdama katılma oranları Türkiye ortalamasının altında seyretmektedir.

Beş İldeki Suriyeli Göçmenlerin İşgücü Piyasalarına Etkileri⁸

Suriyeli göçmenlerin işgücü piyasaları üzerine etkilerini incelemek bu sınırlı makalenin boyutlarının çok üzerindedir. Burada incelenmek istenen alanyerli işgücü açısından işsizlik baskısının etkilerine dair ipuçlarıdır. Türkiye'ye çeşitli yollarla giriş yapan Suriyeli göçmenlerin en yoğun olarak yaşadıkları iller dışında, sanayi ve hizmet sektörlerinin istihdam yaratma kapasitesi daha yüksek olan illerde de iş piyasalarına dâhil oldukları bilinmektedir.⁹

İstihdam edilmek ve bir işte çalışmak arzularında temel saik gelir düzeylerinin, kendi ülkeleri de dâhil olmak üzere, düşük olmasıdır. Bununla beraber saha da yapılan farklı görüşmelerde Suriyeli göçmenlerin gelir düzeyleri arasında ciddi farklar bulunduğu ve Gelir düzeyi yüksek olan Suriyelilerin Türkiye'den ayrılma ve batı ülkelerinden birine yerleşme niyetleri daha fazla belirgin olduğundan söz edilmektedir. Özellikle Türkiye'de kalma niyetini belli edenlerin bir bölümünün de halen ülkeleri ile bağlantıları devam ettiği göçmen işçilerle yapılan görüşmelerden anlaşılmaktadır.

Gaziantep Sanayi Odası'nda yaptığımız görüşmeye göre, Türkiye içinde yoğun olarak yaşadıkları illerde Suriyelilerin iş piyasalarına üç farklı biçimde katıldıkları görülmektedir. Bu nitelikleri illerin ekonomik durumlarına göre değişmektedir. Örneğin Gaziantep'te ticaret ve sanayi ile iştiğal eden sadece Suriyelilerin kurdukları 17-18 kadar şirket bulunmaktadır. Bu şirketlerde çalışan çok sayıda Suriyeli göçmen bulunmaktadır.¹⁰

Suriyeli göçmenlerin kendi sermayeleri ile ve bazen de Türk ortak alarak şirket kurdukları anlaşılmaktadır. Kurulan yeni şirketlerin dışında Suriyeli göçmenlerin bağımsız işyerleri açtığı, esnaf ve zanaatkârlık yaptığı görülmektedir. Bu tür faaliyetler başta perakende gıda sektörü olmak üzere, kahvehane, berber, lokanta ve kuyumculuk gibi küçük zanaat alanlarında

⁸ Bu bölgedeki beş il için Nisan 2015 tarihinde bölgedeki çeşitli kanaat önderleri ve STK temsilcileri ile iki araştırmacı toplam 36 derinlemesine görüşme yapmıştır. Toplanan bilgilerin bir bölümü bu görüşmecilerle yapılan mülakatlar sonucu elde edilmiştir. Sınırlı sayıda göçmen işçi ile görüşme yapılmıştır. Bazı görüşmecilerin isimleri istekleri doğrultusunda saklı tutulmuştur.

⁹ Bu konuda yapılmış bir çalışma 2013-2014 arasında basında çıkan haberleri derlemiştir. Akdeniz (2014): 105-140.

¹⁰ Gaziantep Sanayi Odası genel sekreter yrd. Yusuf İzzettin İymer ile yapılan görüşme notları, 13.04.2015.

yoğunlaştığı gözlenmektedir.¹¹ Saha çalışması sırasında gerek yapılan doğrudan gözlemler gerek görüşülen kişilerin verdiği bilgiler bunu göstermektedir. Örneğin bundan yaklaşık 2,5 yıl kadar ay önce Kamışlı-Hasake arasında yer alan Tiltemir kasabasından Türkiye'ye gelen ve görüşülen Suriyeli göçmenlerden olan Salih Şanlıurfa'da market açmış. Yine Şanlıurfa'da görüşülen ve Kobani'li diş hekimi İ.A. Urfa'da özel diş kliniği açmış. Benzer şekilde Şanlıurfa merkezde Suriyeli göçmenlerin açtığı ve çalıştırdığı birçok işyeri görmek mümkündür.

Bu işyerlerinin herhangi bir vergi muafiyeti olmamakla birlikte, yerel vergi dairelerinin denetçilerinin belirli bir hoşgörü ile davrandıkları anlaşılmaktadır.¹²

Suriyeli göçmenlerin iş piyasasına dâhil oldukları muhtemelen en geniş alan bağımlı olarak çalıştıkları alandır. Bu bağımlılık ilişkisi ücret temeline dayalı olarak başta inşaat, tarım, ticaret ve sanayi sektörlerinde oluşmaktadır. Bu sektörler içinde vasıf düzeyi yaptıkları işe uygun göçmenler olduğu gibi yapılan işin çok üzerinde vasıf düzeyinde de çalışan Suriyeli göçmen işçiler bulunmaktadır.

Bağımlı çalışma ilişkisinin Suriyeli göçmenler açısından en temel sorun alanı ücretin yapılan işe göre yerli işçinin aldığından yaklaşık yüzde 50 altında olmasıdır. Buna karşın vasıf gerektiren alanlarda, örneğin usta işçilik gerektiren (taş işçiliği bunlardan biridir) iş kollarında, Suriyeli işçiler yerli işçilerle aynı düzeyde ücret almaktadır. Ancak ücret temelli sorunların sadece düşük ücretten ödeme olarak kalmadığı, bazı durumlarda hak edilen ücretin bile ödenmek istenmediği örnekler vardır. Saha çalışması yapılan beş ilde Suriyeli göçmen işçilerin iş piyasalarındaki karşılaştığı mağduriyetlerin çeşitli örneklerine rastlanmıştır. Temel olarak Suriyeli göçmenlerin iş piyasalarına katılmaları nitel ve nicel olarak her il için değişmektedir. Bu değişimin geri planında illerin birbirinden farklı gelişme düzeyleri ve sosyo-ekonomik yapıları bulunmaktadır. Bu nedenlerle sahaya yönelik çalışmalarını her il bazında ayrı incelemeyi uygun bulduk.

Hatay

Hatay, sınır kapıları ve geçiş imkânları nedeni ile Suriye iç savaşından en fazla etkilenen kentlerden biridir. Özellikle Suriye'deki iç savaşın vurucu etkisini Reyhanlı kentinde yaşanan bombalı saldırı ile en yüksek düzeyde hissedilmiştir. Yaklaşık 15 bini toplam beş kampta yaşayan Suriyelilerin sayısı, kamp dışındakilerle birlikte, 250 bin kişi civarında olduğu tahmin edilmektedir.

¹¹ Beş il için yapılan saha gözlemlerinin bu alanların Suriyeli göçmenlerce en fazla tercih edilen iş alanları olduğunu teyit etmektedir.

¹² Bu noktada Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü'nün 26.08.2013 tarihli ve 80391 sayılı yazılı emirleri ile Vergi dairelerine Suriye uyruklu olan vergi mükelleflerinin geçici kimlik belgelerinin yeterli olacağı bunun dışında ikamet izni belgesinin istenmesine gerek olmadığı, bu belgenin sadece şirket kuracak Suriye uyruklu olanlardan bilahare getirmek kaydı ile alınabileceği ifade edilmiştir.

Gerek kamplarda gerek kamp dışında kalanlar iş piyasalarına farklı biçimlerde katılmaktadır. Hatay'ın işgücü piyasasına etkileri üç ana başlık altında toplamak mümkündür.

Suriyeli Gçmenlerin bağımlı alışmaları:

Bu grupta çalışanların yoğunluğu nedeni ile tarım işçileri ve tarım dışı alanlardaki işçiler olmak üzere iki gruba ayırmak mümkündür. Tarım alanı Suriyeli gçmenlerin çapalama, ekim, mevsimlik işçilik, ürün toplama gibi farklı iş gruplarını içermektedir. Bu işlerde çalışan gçmenlerin, genel olarak kendi ülkelerinde de ifti oldukları anlaşılmaktadır. Gündelik işçi olarak alıştukları tarımda ücretleri yerli işçiye göre daha düşük ve bu ücretten aracının payı önceden işveren tarafından kesilmektedir. Tarım dışı alanlarda alışan Suriyeli işçiler, imalat sanayi, inşaat ve hizmet sektörlerinde çalışmaktadırlar. Yapılan işler, bölgenin diğer illerinde olduğu gibi vasıf düzeyi düşük, yerli işçiler tarafından yapılmak istenmeyen işler olmaktadır. Ücret düşüklüğu işverenler tarafından çoğu kez “bir yerli işçi yerine iki Suriyeli alıştırmanın daha uygun” olacağı biçimde aktarılmaktadır. Bu tür işlerin başta inşaat olmak üzere mevsimlik tarım işçiliğinde yoğunlaşmaktadır. Hatay ilinin bütün ilçelerinde Suriyeli işçi bulunmasına rağmen en fazla yoğunluk, Cilvegözü sınır kapısına yakınlığı nedeni ile Reyhanlı ilçesinde toplanmıştır. Reyhanlı ve Antakya Őehir merkezlerinde Suriyeli işçilerin toplandığı ve iş beklediği alanlar bulunmaktadır.

Suriyeli Gçmenlerin Bağımsız alışmaları:

Hatay ili içinde bulunan Suriyeli gçmenler küçük esnaf olarak işyeri açarak da faaliyette bulunuyorlar. Bu ticaretten yörede iş yapan küçük esnaf ve sanatkârın olumsuz etkilendiğine dair bilgiler vardır. Reyhanlı ilçesinde Suriyeli gçmenlerin yaygın olarak oturdukları yerlerdeki yerli esnafın mükellefiyetlerin belirli oranda azaldığı açıklanmıştır.¹³ Ayrıca Hatay ekonomisinin önemli kaynaklarından biri olan sınır ticaretinin savaş nedeni ile durması 25 bin ailenin bu ticaret nedeni ile olumsuz olarak etkilendiğini belirten raporlar bulunmaktadır (Gaziantep-Hatay Raporu, 2012: 58). Buna karşılık farklı yollarla yapılan ticaretin yön değiştirmesinden de söz etmek gerekir. Örneğin “2012 yılında Suriye ile olan sınırları kapattıktan sonra Türkiye'nin sınır ticaretinin çok düştüğu ancak Türk Şirketlerin Suriye'deki STKlara yönelik mal ihracatına başlaması ve Suriyeli Şirketlerin Türkiye'nin güney kentlerinde işyerleri açarak ticaret yapmasıyla birlikte” bu açığının kapandığı ileri sürülmektedir (Çağaptay, 2014: 4). Suriye'deki iç savaş nedeniyle pek çok Suriyeli işadammının Türkiye'ye sermaye taşıdığı ve bunun da ciddi bir dış sermaye girişi sağladığına dair iddialar da vardır (Erdoğan, 2014: 17).

Hatay ve diğer illerde yoğun olarak kentsel merkezlerde yaşayan bir bölüm Suriyeli ailelerin çocuklarına yine Suriyeli olan öğretmenler tarafından eğitim

¹³ Hatay SMMMÖ başkanı Abdullah Korkmaz ile yapılan 11.04.2015 tarihli görüşme notları

verilmektedir. Bu öğretmenlerin Suriye’de izledikleri müfredatı takip ettikleri, dersleri Arapça verdikleri, aldıkları ücretin ortalama olarak değişmekle birlikte kamp içinde ise 170 USD, kamp dışında ise 230 USD olduğu ve bu ücretin UNICEF tarafından ödendiği anlaşılmaktadır.¹⁴

Gaziantep

Bölgedeki beş il arasında ekonomik gelişmişlik düzeyi en yüksek olanı ve Suriye iç savaşından bu yana işsizlik oranı azalan Gaziantep’te hareketli ve canlı bir iş piyasası mevcuttur. Özerdem’e göre “Suriyeli göçmenler gelmeden önce Gaziantep iş piyasası, özellikle tarım ve inşaat sektörleri, vasıfsız işgücü bulmada zorlanıyordu. Türkiye’ye gelen Suriyeli göçmenler bu ihtiyacı karşılayarak Gaziantep özel sektör iş piyasasını olumlu yönde etkiledi. Buna karşın mülteciler yerli işçilerin aldığı ücretin dramatik bir şekilde düşmesine yol açtı” (2015: 1). Öte yandan Gaziantep Suriye ile ticareti çok büyük oranda artış gösteren bir ildir: 2012 yılına göre 2013 yılında Suriye’ye yapılan ihracat % 467 oranında, yani beş kata yakın bir düzeyde artmıştır. (Ekovizyon, 2014:37)

Gaziantep sahip olduğu küçük sanayi ve bu sanayinin enformel eğilimleri itibarı ile Suriyeli göçmenlere daha fazla istihdam olanağı sağladığına dair saha gözlemleri bulunmaktadır.¹⁵ Gaziantep’te yapılan bir araştırma çalışan Suriyeli göçmenlerin yüzde 63’ünün kendi vatandaşları ile çalıştığını göstermektedir (SABR İstatistik Araştırmaları, 2015: 10). Ayrıca Suriye vatandaşlarının getirdikleri sermaye ile burada şirket kurdukları, ticaret ve üretim yaptıkları anlaşılmaktadır. Gaziantep Ticaret Odası’na 2014 itibarı ile kayıtlı 209 Suriyeli firma (ORSAM, 2015: 21) ve sanayi odasına kayıtlı 18 firma bulunmaktadır. Bu sanayi kuruluşlarından orta büyüklükte olanlar tekstil ve gıda alanında üretim yapmaktadır. Bunların dışında küçük imalatın da yaygın olduğu Gaziantep’te lastik terlik üretimi yapan çok sayıda işyeri bulunmaktadır.¹⁶ Bir diğer araştırma, Gaziantep’te Suriyeli göçmenlerin istihdam oranlarının diğer üç sınır iline göre (Şanlıurfa, Hatay, Kilis) en yüksek olduğunu ve Gaziantep’teki Suriyeli mültecilerin % 50’den fazlasının bir işe sahip olduğunu göstermektedir (ORSAM, 2015: 29).

Sahadaki görüşmelerimize göre, küçük esnafılık olarak adlandırılan işyerleri arasında en yaygın olanlar, kahvehaneler, lokantalar, ekmek imalat yerleri, turizm-seyahat acente işletmeciliği, ve yöresel ürünlerin satıldığı yerlerdir. Ayrıca küçük sanayi içinde ve atölyelerde triko, kilim- battaniye vb. küçük üretim yapılmaktadır.¹⁷ Açılan bağımsız işyerlerinin belirgin biçimde bir tolerans ile karşılandığı bir görüşmecî tarafından da ifade edilmiştir:¹⁸

¹⁴ Gaziantep MEB şube müdürlüğünden 13.04.2015 tarihli bilgi notu

¹⁵ Saha gözlemleri dışında Enformel piyasaların kayıtdışılığı göçmen emeğinin istihdamında “en uygun” koşulları yaratmaktadır.

¹⁶ Yusuf İzzettin İymer ile 13.04.2015 tarihinde yapılan görüşme notları

¹⁷ 23.4.2015 tarihli M.G ile yapılan görüşme notları.

¹⁸ 13.04. 2015 tarihli İ.D ile yapılan görüşme notları.

“Suriye’den gelenlerin iş kurma taleplerindeki artış sonrasında Maliye Bakanlığı’ndan görüş istendi ve talep edilen evrak-belgelerin Suriyeliler tarafından temininde zorluk yaşandığını belirtilmesi üzerine, bakanlık bir yazı gönderdi. Gelen yazıda özetle “evrak-belge taleplerini oldukça azaltın, muadil belgeler ile işlemleri yürütün ve işlemleri kolaylaştırın” deniyor.

Bölge illerinde çok sayıda yardım kuruluşu çalışmaktadır.¹⁹ Bu kurumlardan alınan bilgilere göre, Suriyeli göçmenlere ülkeye uyum, sağlık ve beslenme gibi konularda ilk ve acil yardım hizmetleri sağlanmaktadır. Bölge illerinde faaliyet gösteren çok sayıda uluslararası kuruluşun bulunduğu ve yardım sağladığı da belirtilmektedir. Hatay ilinde yapılan bir görüşmede de, ilde 28 yardım derneği bulunduğu bunlardan 14 tanesinin faal olduğu belirtilmiştir.²⁰

Gaziantep ve diğer illerde birbiri ile ilişkili olarak çalışan çok sayıda yardım kuruluşunun aktardığı bilgilere göre, iş piyasasında düşük ücretle çalışmanın yanı sıra ücret alınmaması, vasıf düzeyinin çok altındaki işlerde çalışma gibi sorunlar öne çıkmaktadır. Gaziantep’te Suriyeli göçmenlerle ilgili yapılan bir araştırmaya göre, alınan ücretlerin düşük olması yanı sıra, meslekleri olmayan işlerde çalışanların oranı bir hayli yüksektir (SABR İstatistik Araştırmaları, 2015: 9).

Kilis

Kilis ekonomik ve sosyal göstergeleri açısından oldukça küçük ve gelişme düzeyi sınırlı olan bir ildir (TÜİK, 2013). Net göç hızı en yüksek olan illerden biridir. Sağlık göstergeleri açısından Türkiye genelinde bebek ölüm oranı en yüksek olan ildir. Aynı zamanda, kendi yerleşik nüfusundan daha fazla göçmen barındıran yerleşim yerlerinden biridir. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği 2014 yılı verilerine göre Kilis ilinin nüfusunun % 59’unu Suriyeli mülteciler oluşturmaktadır (akt. Çağaptay, 2014: 3).

Kilis il sınırları içinde Suriye mültecilerin kaldığı iki konaklama merkezi bulunmaktadır. AFAD brifing notlarına göre bu merkezlerde 2014 Kasım ayı itibarı ile 37 bini aşkın kişi kalmaktadır (AFAD, 2014). Bu kamplardan biri olan Öncüpınar, Suriye sınırı ile tampon bölge arasında kalan arazide inşa edilmiştir. Bu kampta yaklaşık 20 bin kişi konaklamaktadır. Her aile için verilen alan yaklaşık 21 metrekaredir. Kampta okul, sağlık ve alışveriş merkezi

¹⁹ Bu Kurumların kayıtlara geçen ve resmi olarak belirlenenleri şunlardır. Refugee Education Trust (RET), Danish Refugee Council (D.R.C), Concern Worldwide Turkey, Medecins Sans Frontieres (MSF), Norwegian Refugee Council (NRC), AAR JAPAN, Uluslararası Ortadoğu Banş ve Araştırma Merkezi (IMPR), UNHCR International Rescue Committee (IRC), International Medical Corpd (IMC), Şanlıurfa STK’ları İnsani Yardım Platformu, Uluslararası Mavi Hilal İnsani Yardım ve Kalkınma Vakfı.

²⁰ Bu derneklere bazılarının ismi şöyle: Suriye Nur derneği, Suriye Türkleri Eğitim Derneği, Hayata Destek Derneği ve Keldani Asuri Derneği. M.B. ile yapılan 11.4.2015 tarihli görüşme notlarından.

bulunmaktadır. Kamplarda konaklamanın esasları ve güvenliği Kilis Valiliği tarafından düzenlenmektedir.

Kilis'te görüştüğümüz kişiler, sınıra ve Halep kentine yakınlığı nedeni ile çok sayıda Suriyeli göçmeni barındıran Kilis'in aslında bir transit merkezi olduğu, burada kayıt altına alınan Suriyeli göçmenlerin daha sonra farklı illere gittiklerini aktardılar. Gelen göçmenlerin tümünün savaş nedeni ile gelmedikleri, bir kısmının eğitim ve sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlanmak için geldikleri, ve hatta aralarında çok sayıda diyaliz hastası bulunduğunu da ifade edildi. İl içinde kalanların toplam geçiş yapanlara oranı % 20 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Diğer kentlerde olduğu gibi, Kilis'te de göçmen işçilerin yaygın olarak inşaat ve tarım sektörlerinde çalıştıkları, ama kendi işyeri açanların da olduğu belirtilmektedir.

Kilis ilinin sınır bölgesine coğrafi olarak yakınlığı doğal bir sınırın olmaması gibi nedenlerle her iki taraftaki insanlar oluşmuş tarihsel bağlar (kültürel akrabalık ve hısımlık) nedeniyle gelişen yardım mekanizmaları Suriyeli göçmenler için bugünde işletilmektedir. Burada görüşülen yardım kuruluşların temsilcileri, parasal yardım yapmak yerine göçmenlere üretime katılmayı özendirerek iş aletlerini sağladıklarını. Bu amaçla, örneğin, dikiş makinesi, badana yapmak için boya veya fırça verildiğini, kadınlara kuaför malzemesi verildiğini belirttiler. Göçmenlerin eğitilmiş olanlarının yardım kuruluşlarında günlük 50-60 TL ücretle, Suriyeli aileler arasında değerlendirme anketi yaptıkları, yardım alacak olanları saptadıkları belirtildi. Sürekli çalışan Suriyelilerin ise kadrolu ve maaşlı olarak aylık 1000 dolar aldıkları ifade edildi.²¹

Suriye'deki iç savaş öncesinde Kilis kenti, sınıra yakın oluşu nedeniyle canlı bir ticaret merkeziydi. Örneğin savaş öncesi yaklaşık 6000 Kilisli aile geçimini sınır ticareti ile sağlarken, 2011 sonrası sınır ticareti sadece bazı köylerle sınırlı kalmıştır (ORSAM, 2015:24-25). Kilis'in sınırlı ekonomik yapısı nedeniyle gelen göçmenler arasında, çocukların çalıştıkları ve bunların çöp toplama işinde çalıştıkları veya küçük gıda satıcılığı yaptıkları görülmektedir.

Şanlıurfa

Gaziantep'ten sonra bölgenin nüfus itibarıyla en büyük ili Şanlıurfa'dır. Şanlıurfa büyük toprak mülkiyetinin hakim olduğu araziler üzerinde kuruludur. Bir sınır ili olan Şanlıurfa geniş bir coğrafyaya yayılmış kırsal ağırlıklı bir nüfusa sahiptir. İldeki istihdamın yaklaşık % 32'si tarım sektöründedir (TÜİK ,2014).

Farklı etnik yapılardan oluşan Suriyeli göçmenleri en fazla barındıran il Şanlıurfa'dır: Toplam 4 kampta 80 bini aşkın Suriyeli göçmen bulunmaktadır.

²¹ 14.4.2015 tarihli P.E adlı göçmen ile yapılan görüşmenin notları.

Şanlıurfa'da kamplar dışında kalanlarla birlikte Suriyeli göçmenlerin toplam sayısı 350-400 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir.²²

Şanlıurfa'da ekim yapılan tarım alanlarının genişliği beraberinde makineli tarımın yaygınlaşmasını beraberinde getirmiştir. Bu nedenle civar illerden gelen mevsimlik tarım işçiliği azalmakta ancak Şanlıurfa'dan diğer illere mevsimlik tarım işçiliği göçü artmıştır. Şanlıurfa'da pamuk toplama işinde çalışan Suriyeli göçmenler tarım işçiliği ücretlerini ucuzlatmaktadır. Gündelik ücretin 20-30 TL olması tarla sahipleri açısından bir avantaj olarak görülmektedir.²³

Şanlıurfa'nın diğer bir özelliği, nüfusunun önemli ölçüde etnik kökeni Kürt ve Arap olmasıdır. Bu durum Suriye'den gelen göçmenler ile yerli halk arasında daha az dil ve kültür sorunu yaşanmasını sağlamaktadır. Gaziantep'te yaşanan ve Suriyeli göçmenlerin kamplara yerleştirilmesi ile sonuçlanan bir dizi olayın (Akdeniz, 2014)Şanlıurfa'da yaşanmamasında bu etnik aidiyet önemli rol oynamış olabilir. Kültürel yakınlık, aşiret ilişkileri ve tarım toplumu olmanın getirdiği rahatlık, yörede dini değerlerin önem taşıması da Suriyeli göçmenlerle yaşanması muhtemel gerginlikleri azaltmaktadır.

Şanlıurfa'da hem Suriyeli hem yerli işgücünün istihdamının daha çok iki sektörde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Bunlardan biri ve en önemlisi inşaat diğeri ise toptan ve perakende ticarettir. Bu iki sektörün işyeri sayılarına göre oranı tüm işyerlerinin yüzde 48'ini oluşturmaktadır (İŞKUR, 2014:11). Bu konuda görüşlerine başvurduğumuz inşaat mühendisi ve oda temsilcisi İ.B aşağıdaki değerlendirmede ²⁴

“Denetlediğimiz inşaatlarda çalışan Suriyeli var. Bu sektörde yoğun olarak çalıştırılıyorlar. Örneğin denetlediğimiz 250 okul inşaatı bir yıl içinde bitirildi. Bu kadar işi sadece yerli iş gücünün çıkarması mümkün değil. Bu işlerin yapımında yerli işçiler yanında Suriyeliler de çalıştırıldı.

Nedeni Suriyeli işçilerin ucuz ücrete razı olmaları ve hiç bir talepte bulunmamasıdır. Örneğin ustalar düğ işçi olarak çalışmaya razılar. Gerçi buraya gelen herkes kendini usta olarak tanııyor. İnşaat işine ilkin çok acemice başladılar. Ardından işi öğrendiler. Bazıları şantiyelerde yarı bitmiş dairelerde kalıyor. Onların varlığı genelde ücretlerin düşmesine neden oluyor. Ustalar günde 40 TL alıyor. Yerli ustalar ise 50-90 TL arası ücret alıyor. Suriyeli işçi 30 TL yerli 40-50 TL ücret alıyor.”

²² Bu bilgilerin kaynağı 25.11.2014 tarihinde Şanlıurfa valiliği için hazırlanan AFAD brifing raporudur. Bu rapora göre kamplarda ve kamp dışında kalan kalan kayıtlı Suriyeli göçmen sayısı 257.015 kişidir. Bu tarihten sonra yapılan saha çalışmasında il toplamına ilişkin valilikçe verilen tahmini veri olarak belirlenmiştir.

²³ Bu verilerin kaynağı saha da yapılan göçmen işçi görüşmeleri ve Tarım il müdürlüğü ile yapılan görüşmelere dayalıdır. Buna rağmen bazı tarımsal alanlarda gündelik ücret yerine götürü ücret üzerinden çalışan mevsimlik tarım işçileri de bulunmaktadır.

²⁴ 17.04.2015 İ.B. ile yapılan görüşme notları

Suriyeli göçmen işçiler ücretli olarak en yoğun inşaat sektöründe çalıştıkları görülüyor. Ancak bu sektörde yapılan bütün işler vasıfsız emek gerektirmediği için, ince ve zor işlerin yapımı bu işçilere verilmediği ifade edilmektedir. Suriyeli inşaat işçisi ile yerli inşaat işçisi arasındaki fark, zor koşullarda çalışmayı kabullenmek olarak görülmektedir. Bu duruma karşılık, ustalık ve vasıf gerektiren işlerde, örneğin taş işçiliğinde, Suriyeli ustaların gündelik ücretlerinin yerli işçiden farklı olmadığı belirtilmektedir.

Şanlıurfa'da bağımsız işyeri açan ve çalıştıran Suriyeli göçmenler de mevcuttur. Küçük esnaf ve küçük ticaret ile uğraşan çok sayıda göçmen bulunmaktadır. Bu işyerleri genel olarak Berberlik, bakkallık, ve kuyumculuk, fırın işletmeciliği gibi alanlarda yoğunlaştığı görülmüştür. Burada dikkat çekici bir nokta söz konusu işyerlerinin çoğunlukla sadece Suriyeli göçmenlere hizmet vermesidir. Suriye'den getirilen çay, kahve ve benzeri temel ihtiyaç maddelerini bu işyerlerinden temin etmek mümkündür. Örnek vermek gerekirse bölgede satılan ekmekler yerine, Suriyelilerin kendi ürettiği ekmekleri almak isteyen geniş bir Suriyeli topluluğu bulunduğu yapılan görüşmeler esnasında anlaşılmıştır.

Şanlıurfa'da Suriyeli göçmenlerin iş piyasasına girişlerini sağlayan onlara iş bulmak konusunda aracılık rolü üstlenen bir kurumla görüşme yapılmıştır.²⁵ *Rızık Ofisi* bunlardan bir tanesidir. Görüşülen yetkililerinden biri göçmen işçilere yönelik çalışmalar yapan ofisi şöyle tanımlamaktadır: “*İş arayanların mesleki yeterliliklerini geliştiren ve onlara iş fırsatları bulma amaçlı ve istihdama yönelik, kâr amacı gütmeyen bir kurum*” (www.rizkoffice.com). Kurum yetkilileri ile yapılan görüşmede Suriyeli göçmenlere iş konusunda yardım ettiklerini, Türkiye'nin her tarafından gelen iş taleplerini toplayıp bunları ilgili buldukları göçmenlere ilettiklerini, onların iş bulmaları dışında ücretlerini almamaları halinde destek olduklarını belirttiler. Kendilerine başvuran 13 bin Suriyeli göçmenden 3 binden fazlasına bu şekilde iş bulunduğu bilgisi verilmiştir. Kurum yetkilileri Suriyeli göçmenlerin uzun çalışma saatlerine alışkın olmadıklarını, ama iş bulunmadığı için mecbur kaldıklarını, gelen göçmenlerin çoğunun eğitim düzeylerinin düşük olmasının da iş bulunmasını zorlaştırdığı açıklanmıştır.

Şanlıurfa'da inşaatlar dışında Suriyeli göçmenlerin çalışma alanlarından biri de tarım sektörüdür. Geniş toprak mülkiyetinin hâkim olduğu Şanlıurfa'da makine ile pamuk toplama olmasına rağmen, işgücünün ucuz olması nedeniyle çiftçiler tarafından tercih edildiği anlaşılmaktadır. Şanlıurfa Ziraat Mühendisleri Odası Başkanı Ali Rıza Türkmen'e göre:²⁶

²⁵ Suriye Forumu adlı bu organizasyon, muhalif Suriyeli iş adamları tarafından maddi olarak desteklenen ve ÖSO ile ilişkili bir kurum niteliğindedir. Forumla bağlı olarak çalışan İhsan Yardım Derneği, Suriye Medya, İmran Stratejik Araştırmalar Merkezi, Pusula Eğitim Geliştirme Merkezleri bulunmaktadır. Bunların dışında Forumun stratejik ortaklarından biri de Rızık adlı Şanlıurfa'da 2014 yılında kurulmuş bir istihdam ofisidir.

²⁶ Yukarıda zikredilen görüşler farklı araştırmalarda da benzer biçimde ifade edilmiştir.

Mevsimlik tarım işçiliğinde Suriyelilerden önce, onların yerine Urfalılar çalışıyordu. Urfalılar 50 TL yemmiye isterken, Suriyeliler 20 ila 30 TL'ye aynı işi yaptıklarından zaman zaman Suriyelilerle yerli işçiler arasında gerilim oluyor. Ayrıca Suriyeli Göçmenlerin bu bölgeye gelmeleri ile Urfalıların başka illere geçici tarım işçisi olarak gidişini de arttırdı.

Mardin

Mardin, Suriyeli göçmenlerin en az ikamet ettiği sınır ilidir. Burada yaklaşık 70 bin civarında kayıtlı Suriyeli göçmen olduğu İçişleri Bakanlığı verilerinden anlaşılmaktadır (ORSAM, 2015:15). Kasım 2014 verilerine göre, Mardin ili sınırları içinde bulunan 2 çadır kentte konaklayan göçmenlerin sayısı 2881 olarak belirtilmektedir (AFAD, 2014).

Mardin'de göçmen işgücüne ait bazı gözlemleri paylaşan iki uzman F.P ve B.B mevcut durumu aşağıdaki gibi özetlemiştir:²⁷

“İşverenler, yapılan işgücü anket çalışmaları sırasında çalıştırmak için elemana ihtiyaçlarının olmadığını ifade ettiler. Oysa Suriyeliler gelmeden önce işverenler bizden işçi talebinde bulunuyordu. Suriyeli mültecilerin gelmesiyle iş piyasası doygunluğa ulaştı, ama yerli işçilerin işsizlik oranında da artış oldu. Yaptığımız işgücü anketleri sonuçları bunu teyit etmektedir. Anket çalışması sırasında işverenlere kaç işçi çalıştırdıklarını sordüğümüzde biz işsiz mi sigortasız mı diye yanıtlıyorlar. İlk cevap vermek istemiyorlar ama sonra detaylı bir şekilde anlatıyorlar. Bu durum organize sanayi bölgesinde açıkça gözlemlenebilmektedir. Suriyelilerin kaçak çalışmayı kabul etmeleri işverenlerin yerli işçilere karşı ellerini güçlendiriyor. Ama yerli işçiler İŞKUR'a tepki duyuyor. Suriyelilere karşı sadece, onlar geldi biz işten çıkardılar şeklinde sitem ediyorlar. Ayrıca Suriye'de olup biteni yakından takip ettiklerinden ve buraya gelenlerin neler yaşadıklarını bildiklerinden Suriyelilere karşı fazla tepkili değiller. Bölgede kaçak çalışmaya bakış açısı daha esnek, göz yumuluyor. Kaçak işçi çalıştıran işyerlerine karşı toleranslı davranılıyor, para cezası kesilmiyor.

Suriyeli göçmenlerin vasıf düzeyi düşük işlerde ve yerli işçilerin yapmak istemedikleri işlerde istihdam edildiği ifade edilmektedir. Bu işlerde güvencesiz çalışmanın en büyük riski iş kazasına uğranması halinde, göçmen işçinin iş kazası sonrası bildirimde bulunamamasıdır. İş kazası geçiren işçinin hiç bir sosyal hakkı olmadığı gibi tedavi hizmetinden de yararlanması söz konusu değildir. Bir iş danışmanı bu konudaki ifadesi şu şekildedir: ²⁸

“Diyelim işçi çalışırken bir parmağını makineye kaptırdı. Bu iş kazasını bildirip başına iş açacağına, kalan dokuz parmağıyla çalışıp ekmeğini kazanmayı tercih ediyor. Ayrıca iş kazasının bilinmesi ne işverenin ne de işçinin işine geliyor. Böyle bir durumda işveren kaçak işçi çalıştırmaktan para cezası alacak işçi de kaçak çalışma suçundan ceza alacak veya en azından sınır dışı edilme tehdidi ile karşı karşıya kalacaktır.”

²⁷ 6.04.2015 tarihli F.P ve B.B ile yapılan görüşme notları

²⁸ İş danışmanı B.B ile yapılan 6.04.2015 tarihli görüşme notları

Sahadaki görüşmelerimizde, Mardin bölgesinde çalışan Suriyeli göçmen işçilerin ağırlıklı olarak Arap kökenli olduğu, Kürt kökenli olanların savaş nedeni ile Suriye’de kaldıkları aktarılmıştır. Suriyeli göçmenlerin, diğer illerdekine benzer biçimde, kendileri veya akrabaları yardımı ile iş buldukları anlaşılmaktadır. Bölge insanının Arapça veya Kürtçe bilmesinden dolayı, Suriyelilerin çok fazla dil sorunu çekmedikleri, anlaşılmaktadır. Görüşmelerimizden ortaya çıkan ortak kanı Suriyeli göçmen işçilere karşı örtülü bir hoşgörünün var olduğu yönündedir:²⁹

“Bir keresinde Valilik işverenlerle yaptığı bir toplantıda şöyle bir telkinde bulunuldu: bu insanlar orada burada hırsızlık yapıp suça karışacaklarına kaçak çalışsınlar daba iyi. Yani kaçak çalışmalarına göz yumuluyor. Aynı şekilde işyeri denetimlerinde kaçak Suriyeli işçilere rastlansa da görmezlikten geliniyor. İşyerinde çalışan işçilerin % 30’a kadar olanlar Suriyeli ise göz yumuyoruz, cezai işlem uygulamıyoruz.

Küçük çaplı işlerde, örneğin müstakil ev inşaatında çalışanların neredeyse tümü Suriyeli, çünkü bu tür işlerde götürü şeklinde inşaatın tümünü alıyorlar. Suriyelilerin kaçak çalışması sosyal buzursuzluk yaratıyor. Yerli işçiler bu konuda yazılı ibbarda bulunmuyor. Birçok ihbar bize ALO 170 şikâyet hattıyla yapıyor. Falan inşaatta kaçak işçi çalıştırılıyor şeklinde. İşimizi elimizden alıyorlar şeklinde şikâyette bulunuyorlar. Bu ihbarları yapanların çoğu yerli işçiler. Yaptıkları yazılı ihbarlarda veya bize yaptıkları doğrudan başvurularda işverenler Suriyelileri çalıştırıyor, bize iş vermiyorlar diye sitem ediyorlar. Ama biz konuda hiçbir şey yapamıyoruz. Örneğin bir süre önce polis eşliğinde bölgede yaptığımız işyeri denetlemeleri sırasında inşaatlarda kaçak çalışan üç yüze yakın Suriyeli tespit ettik. Üzerlerinde kimlik belgesi olmadığından onların veya işyeri hakkında hiçbir işlem yapamadık.”

Mardin’de işgücü piyasasına dâhil olan göçmenler arasında vasıf düzeyi yüksek kişiler bulunduğu ancak, çoğu zaman bu kişilerin çalıştıkları işlerin vasıf düzeyinin altında ve vasıflarıyla ilgili alanlar olmadığı ifade edilmektedir. Az sayıda Suriyeli göçmen de Mardin’de yatırım yapmaktadır. Örneğin Mardin’in Midyat ilçesinde kurulu bir hayvan çiftliği, Kızıltepe’de bazı küçük market ve lokanta türü işyerleri Suriyeli göçmenler tarafından yönetilmektedir.

Tartışma

Sahada elde edilen ve yukarıda özetlenen verilerin de gösterdiği gibi, beş sınır kentinde yaşayan Suriyeli Göçmenlerin iş piyasasına dâhil olmaları bir çok sorunu bir arada taşımaktadır. Savaşın başladığı 2011 yılından beri Türkiye’ye göç edenlerin sorunlarına, değişik düzeylerde kamusal ve sivil çözümler üretilmeye çalışılmaktadır. Ancak yukarıda da açıklamaya çalıştığımız gibi bugüne kadar üretilen çözümler Suriyeli göçmenlerin iş piyasasına adil ve eşit tarzda dâhil olmalarına yönelik değildir.

²⁹ 8.04.2015 tarihli A.B ve M.B ile yapılan görüşme notları

Türkiye'deki Suriyeli göçmenlere ilişkin çeşitli kurum tarafından araştırmalar yapılmaktadır. Genel değerlendirmeler içeren ve daha çok Suriyeli göçmenlerin Türkiye'deki yaşam koşullarının ve mevcut durumlarını içeren çalışmalarda alınan önlemlerden söz edilmektedir. Bu değerlendirmeler içinde göçmenlerin çalışma hayatlarına ilişkin bilgi ve belge çok sınırlı ölçüdedir (örn. Üstün ve Kanat, 2015, Özerdem, 2015). Sorunu temel insan hakkı olarak değerlendiren yazarlardan biri olan Sarah Bidinger Türkiye'ye gelen Suriyeli göçmenlere çalışma izni verilmesinin zorunluluğuna dikkat çekmektedir. Bu durumun hem söz konusu kişilerin emeğinin özel sektör tarafından ucuza kiralanarak sömürülmesine engel olacağı hem de göçmenlere kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme imkânı sağlayacağına dikkat çekmektedir (Bidinger, 2015: 226-230).

Bidinger Suriyeli göçmenlerin Türkiye'de yasadışı olarak çalışmalarının nedenlerini ise şöyle sıralamaktadır: Suriye'deki i çatışmanın gittikçe uzaması; Suriyelilerin kamplara kabul edilmek için uzun süre beklemeleri, ellerindeki nakit birikimlerini tüketerek ailelerin ihtiyaçlarını karşılayamayacak duruma gelmelerinden dolayı umutsuzluğa kapılmaları; buna rağmen herhangi bir STK veya Türk hükümetinden yardım alamamaları. Yazar ayrıca Suriyeli göçmenlerin çalışmak zorunda kalmaları vasıfsız işgücü piyasasında rekabeti arttırdığına ve asgari ücretle çalışmaya razı olan Türk işçilerin işten çıkarılarak onların yerine asgari ücretin altında çalışmaya razı olan Suriyelilerin işe alınmasına yol açtığına dikkat çekmektedir (Bidinger, 2015: 235-236).

Aynı soruna dikkat çeken Erdoğan'a göre (2014), dünyadaki hemen hemen bütün kitlesel göç olaylarında olduğu gibi, Suriyeli göçmenlerin yerel halkta yarattığı en önemli tedirginlik iş piyasası konusunda olmaktadır. Toplumda yaşanan huzursuzluğu bir tarafa koyarsak, pek çok işadamı için “aresiz” ve çok ucuza çalışmaya hazır insanları istihdam etmek bir avantajdır. Bu konuda devletin, işini kaybetme riskini yaşayanlar için özel destek programları yaratması gerektiğini savunan Erdoğan (2014) “Suriyeliler işsizlik yaratıyor mu” sorusuna cevap vermenin kolay olmadığını söylemektedir. Konuya kayıt dışı göçmen işçiler bağlamında ele alan bir diğer raporda ise bu göçmenlerin tekstil atölyeleri, elbise satan mağazalar, lokanta, inşaat ve tarım gibi alanlarda çalışarak ayda 250-300 dolar ücret aldıklarını ve özellikle bu kesimin Türk işgücü piyasasını zorladığına dikkat çekilmektedir (Çağaptay, 2014: 10).

Sonuç yerine: Bazı gözlemler ve değerlendirme

Bu alışma 2011 yılından bu yana sürmekte olan bir iç savaş ve neden olduğu sorunlarla bağlantılı olarak Türkiye'ye gelmek zorunda kalan Suriyeli göçmenlerin iş piyasaları üzerindeki muhtemel etkilerini kavramak üzere kaleme alındı. Etki alanı ve Suriyelilerin yoğunluğu nedeni ile Suriye sınırında olan beş il bu çalışmanın temel hedefi olmuştur. Aşağıda belirlenen ana noktalar iş piyasalarına dönük olmakla birlikte kültürel ve toplumsal etkilerden ayrı ele alınmamalıdır.

- Suriyeli göçmenlerin emek arzı açısından homojen bir grup oluşturmadıkları, kırsal kökenli ve vasıf düzeyi düşük göçmenler olduğu kadar kent kökenli ve belirli vasıflara sahip yüksek eğitilmiş kişileri de kapsadığı bilinmelidir. Bu itibarla Suriyeli göçmenlerin çalışma yaşamına katılımı, sadece buldukları yörenin ihtiyacı olan, yani yerli işçilerin yapmak istemedikleri işleri yapan işçiler olarak görmek hatalı olacaktır.

- Suriyeli göçmenlerin Türkiye'ye düzensiz giriş ve çıkışlarından kaynaklı herhangi bir hak ve güvenceye sahip olamayışları onları özellikle inşaat ve tarım sektörlerinde ucuz işgücü kaynağı haline getirmektedir. Bölge içinde ucuz işgücü kaynağı oluşturmaları yerli işçilerle aralarındaki gerginlik ve çatışma riskini artırmaktadır.

- Türkiye'ye gelen Suriyeli göçmenlerin buldukları veya ikamet ettikleri yerler, onların sınıfsal ve ekonomik konumları ile yakından ilişkilidir. En alt gelir düzeyine sahip olan göçmenlerin kamplara yerleştirildikleri anlaşılmaktadır. Kamplara yerleşenler dışarıda ikamet edenlerin yaklaşık % 20'si kadardır. İkinci alt grup, kamplara çeşitli nedenlerle giremeyen ve kent varoşlarında veya kırsal kesimde kendi olanakları ile yaşamaya çalışanlardan oluşmaktadır. Bu iki grubun gelir düzeyleri arasında bir yakınlık bulunmaktadır. Üçüncü grup, göçmen orta gelir seviyesine sahip olanlardan oluşmaktadır. Bu gruptakilerin kentlerde ikamet ettikleri, bazı apartmanları ortak olarak kullandıkları bilinmektedir. Dördüncü ve son grup göçmenin ise gelir düzeylerinin yüksek olduğu ve bunların bazılarının Batı ülkelerine göç ettiği veya etme hazırlığı içinde olduğunu düşünülmektedir.

- Bu dört göçmen grubun çalışma ve istihdam koşulları için ayrı düzenlenmeler gereklidir. Bu göçmenlerden vasıf düzeyleri yüksek olanların geri dönüş olasılığı diğer göçmenlere göre daha düşüktür. Vasıf düzeyleri düşük olanların da ancak bir bölümünün geri döneceğini düşünmek mümkündür. Nitekim sınır illerindeki üniversitelere devam eden Suriyeli göçmenlerin sayısında artış gözlemlenmektedir. Bunların dışında Türk dilini öğreten özel ve kamusal kurslardan yararlanan çok sayıda göçmen bulunmaktadır. Bu itibarla Suriyeli göçmenlerin geldikleri topluma entegrasyonu önem taşıyan bir unsur olarak görülmektedir.

- Suriyeli Göçmenlerin geldikleri sınır illeri birbirlerinden farklı sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine sahiptir. Gaziantep ve Şanlıurfa bu anlamda bölgenin iki tipik kentidir. Gaziantep, Suriyeli göçmenlere yaklaşımı oldukça faydacı bir metropol refleksi gösterirken, Şanlıurfa göçmenlere "Ensar"³⁰ geleneği çerçevesinde yardımcı bir tarzda yaklaştığı ifade edilmiştir. Bu geleneğe rağmen Suriyeli göçmenlerle yerli halk arasında zaman zaman

³⁰ Ensar geleneği İslam peygamberine ve yakınlarına Medine kentinin yardımcı olması anlamında kullanılan bir hoşgörü anlayışıdır.

çatışmalar yaşanmakta, ancak Gaziantep'te olduğu gibi gmenlerin kamplara gnderilmesi sz konusu olmamaktadır.

- Suriyeli gmenlerin kk bir blm lkede ticari ve sına şirketler kurmuş ve çalışma izinleri almışlardır. Bu şirketlerin bir blmnde Suriyeli gmenler istihdam edilmektedir. Çalışma izinleri olan Suriyeli gmen sayısı çok dşktr. Yasalaşması beklenen yeni yabancılar çalışma yasası Suriyeli gmenlerin çalışma izinlerinde kolaylaştırıcı unsurlar taşıması beklenmektedir. Ancak bu konuda belirli teşviklerinngrlmesi gerekmektedir.

- Suriyeli gmenlerinnemli oranda kadın ve çocuklardan oluşan bir grup oluşturması iş piyasaları açısından diğer bir kırılđanlık noktasıdır. İstismara maruz kalanların kentlerde dilencilik yapması, kadınların ikinci eř olarak evlendirilmesi, yeni dnyaya gelen çocukların “vatansız” olmaları ve eğitimleri konusunda ciddi sorunlar yaşama olasılıkları buldukları blge içinde yeni sorunların yaşanmasına elverişli hale gelmektedir.

- Suriyeli gmenlerin bir blmnn de bağımsız olarak çalıştıkları grlmektedir. Bunların daha çok kk esnaf olarak faaliyet gstermeleri aynı alanda faaliyet gsteren yerli esnaf için ciddi bir rekabet sorunu oluşurmaktadır. Bu yeni gmenlerin vergilendirilmeleri konusunda gsterilen hoşgr gerginlik unsuru olmaya aday gzkmektedir.

- Sonuç olarak, Trkiye'ye gelmek zorunda kalan Suriyeli gmenlerin savaştan kaçma dışında insani yaşam koşullarının kaybolması nedeni ile burada olduklarını biliyoruz. Bu gmenlerin iş piyasalarına katılmalarının ortaya koyacağı başta gelir ve sosyal gvenlik ve insanca yaşam gibi hakların, merhamet, cmertlik ve komşuya yardım çerçevesinde değerlendirilmemesi gerekir. Bu nedenle yapılacak dzenlemeler hak temelli olmalı ve Suriyeli gmenlerin diğer yurttaşlarla eşit haklara kavuşturulması zorunluluğu lke içinde muhtemel çatışma alanlarını azaltması için gerekli olacaktır.

Kaynakça

- AFAD (2014). AFAD Briefing notları, Kasım 2014.
- AFAD (2013). Trkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar Saha Araştırması Sonuçları.
- Akdeniz E. (2014). *Suriye savaşının glgesinde Mlteci İşçiler*, Evrensel Yayınları, İstanbul.
- Aktaş M.T. (2015). “cret odaklı Uluslararası İşgc Hareketliliğinin İşgc Piyasalarına Etkileri”, *G ve Mltecilik Dergisi*,zel sayısı TESAM 2015/2.
- Aslan, M. (2013). “Les ouvriers saisonniers kurdes travaillant a la cueillette des noisettes en Turquie” *Revue Hommes et Migrations* Sayı: 1301, ss. 129-136.
- Bidinger S. (2015). Syrian Refugees and the Right to Work: Developing Temporary Protection in Turkey, *Boston University International Law Journal*, Cilt. 33, No. 223, ss. 223-249.
- ağaptay S. (2014). *The Impact of Syrian Refugees on Southern Turkey*, The Washington Institute for Near East Policy.

- Çolak Y. (2015). Yeni Teşvik Sistemi ve Şanlıurfa “Karacadağ kalkınma Ajansı”.
- Erdoğan M. (2014). *Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul Ve Uyum Araştırması*, Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi Raporu.
- Gaziantep Sanayi Odası (2014). “Ekovizyon 2014”, Gaziantep’in Ekonomik ve sosyal Göstergeleri.
- İŞKUR (2014). Şanlıurfa İşgücü Piyasası Analiz Raporu
- Kanat K. Buğra ve Üstün K. (2015). *Turkey’s Syrian Refugees: Toward Integration* SETAV, Ankara.
- Kirişçi K. (2014). Misafirliğin ötesine geçerken: Türkiye’nin “Suriyeli Mülteciler” Sınavı, USAK (çev: S. Karaca).
- ORSAM –TESEV (2015). “Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri”, Rapor No: 195.
- ORSAM (2015). “Suriyeli Mültecilerin Türkiye’ye ekonomik etkileri : Sentetik bir modelleme”, Rapor no: 196.
- TÜİK (2011). Nüfus ve Konut Araştırması, Ankara: TÜİK.
- Öngel S. ve Tanyılmaz, K. (2013). Türkiye Ekonomisinde Küresel Kriz Karşısında Sermayenin Tepkisi: İşçilerin Artan Sömürüsü, DİSK-AR.
- Özerdem A. (2015). Turkey urgently needs to integrate its Syrian refugees, <http://theconversation.com/turkey-urgently-needs-to-integrate-its-syrian-refugees-35984> erişim: 22/05/2015.
- SABR İstatistik Araştırmaları ve Kamu Politikaları Merkezi MDN (2015). Suriyeli Türk Uyumu.
- TÜİK, İl bazında işgücü göstergeleri (2011, 2012, 2013 yılları)
- TÜİK (2013). *Seçilmiş Göstergelerle Kilis*, Ankara: TÜİK.
- Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi (IMPR) (2012). “Türkiye ile Suriye Arasındaki Krizin Hatay ve Gaziantep Ekonomileri Üzerine Etkileri” Rapor no: 12.

Changes in the labour market in five border cities: 2011-2014

Abstract

This study is based on evaluation of the partly official labour force datas concerning five border cities and the interviews conducted in these provinces. Here our purpose is to draw attention to the impact of the Syrian civil war on the labour market in Turkey and to make an assessment on the possible outcomes of this impact. As we know, according a circular issued by the Ministry of Labour and Social Security, the Syrian citizens who get the permit of residence can work, without restrictive evaluation, during their residence period. Especially as the rates of unemployment in South-East Anatolia Region are already higher than the rates of other regions, the joining of the Syrian immigrants to the labour market of this region would make more fragile the current situation. This will increase also the probability of getting the ground conducive for conflict between immigrants and local job seekers in the provinces of region. Especially in the informal economy the negative development of the existing wages and working conditions can be expected. This paper is considered to be a quest text of preparing the ground for regulation of labour market conditions over the current situation.

Keywords: Civil war, Syrian immigrants, labour market